

УДК 910.26 (477.83/86)

КАРТОГРАФІЧНІЕ ЗОБРАЖЕННЯ У ВИГЛЯДІ ФРЕСКИ XVIII СТ. В ГАРНІЗОННОМУ ХРАМІ МІСТА ЛЬВОВА

Тарас Завадовський¹, Іван Ровенчак²
Олег Друзев³

Кафедра туризму, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Дорошенка, 12, Львів, Україна, 79000, E-mail: taraszavadovski@gmail.com

Кафедра економічної і соціальної географії, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Дорошенка, 12, Львів, Україна, 79000

Музей "Підземелля Гарнізонного храму", Вул. Театральна, 11, Львів, Україна, 79000

Обґрунтовується важливість історичних картографічних творів. Розглядається місіонерська діяльність чернечого ордену єзуїтів (XVI-XVII ст.) характеризується картографічне зображення XVIII ст. у вигляді фрески у Гарнізонному храмі святих апостолів Петра і Павла (колишній костел єзуїтів) міста Львова. У статті розміщено репродукцію картографічної моделі.

Ключові слова: історія картографії, орден єзуїтів, карта у вигляді фрески, карти світу, Франциск Ксав'єр, Франциск і Себастьян Екштайн.

Картографічні твори відіграють вагому роль у житті людини. Кожна цивілізована людина, так чи інакше, користується географічними картами, атласами або іншими картографічними документами. Картографування місцевості виникло раніше за писемність, що свідчить про надзвичайну важливість картографічних документів та необхідність їх створення.

Про виникнення картографії ще до появи писемності у первісному суспільстві свідчить, наприклад, той факт, що народи, які не мали системи письма на момент їх відкриття, мали розвинені картографічні навички. Картографія віддзеркалювала економічний розквіт або занепад держав. [Сосса, 2007]

Сучасна картографія – це наука про виготовлення всіх видів карт і планів, включаючи зйомку і друк; мистецтво створення карт, оформлення та навчання їх використання.

Виділяють такі функції картографії:

– пізнавальна – розглядає картографію як науку про пізнання дій картографічного моделювання, а саму карту розглядає як модель;

– комунікативна – карти є джерелом інформації; - мовна; - геоінформаційна – картографія –

інструмент пізнання та засіб передачі інформації у цифровій формі.

Історія картографії вивчає основні факти, етапи та закономірності в розвитку картографії як галузі практичної діяльності й науки. Вивчення історії картографії дозволяє зрозуміти її сучасний стан і завдання, ясніше бачити перспективи її подальшого розвитку.

Основою будь-якого історичного дослідження слугують історичні джерела – ті фактичні дані, які дійшли до наших днів від минулих епох розвитку людського суспільства. Для історії картографії особливу цінність представляють карти, географічні праці та інші письмові джерела – безпосередні свідчення минулого. Одним із таких графічних джерел є розписи у будівлях сакрального характеру. Католицькі чернечі ордени, які займалися місійною діяльністю, мали змогу картографічно «розказати» про свої діяння за допомогою зображень у вигляді розписів у храмах та монастирях.

Приклади таких зображень можна побачити і у Львові. Колишні костели римо-католицьких орденів, таких як, клариски, єзуїти, бернардинці, кармеліти мають розписи де є присутні карти, глобуси та інші картографічні матеріали. Але тільки в колишньому костелі єзуїтів (теперішній Гарнізонний храм святих апостолів Петра і Павла) є фреска із зображенням деталізованої земної кулі.

Єзуїти (від лат. Jesu – Ісус) – члени католицького чернечого ордену, заснованого 15 серпня 1534 року в Парижі баскським шляхтичем Ігнатієм Лойолою. Офіційно затверджений папою Павлом III буллою «Regimini militantis Ecclesiae» від 27 вересня 1540 року під назвою «Товариство Ісуса» (Societas Jesu). Орден був задуманий як апостолат на зразок учнів Ісуса Христа – апостолів, котрі пропагували Його вчення. Переслідував мету шляхом навчання катехізису, проповідницької та місіонерської діяльності, здійснення сповідального обряду та різноманітної добродійної праці (опікування сиротами, хворими в шпиталях, ув'язненими) поширювати християнську віру й доктрини та християнський спосіб життя. Орден дуже швидко розростається.

На рік смерті Ігнатія Лойоли (1556 року) він налічував бл. 1000 чл., на 1580 – бл. 5 тис., на 1615 – бл. 13 тис. У XVI–XVII століттях, намагаючись поширити свій вплив, єзуїти активно діяли у багатьох країнах світу, зокрема в Індії (з 1542 р.), Японії (з 1549 р.), Китаї (з 1563 р.), на Філіппінах (з 1594 р.) та ін. вже починаючи з середини XVI століття єзуїти почали проповідувати в Україні (у 1574 р. постала окрема Польська провінція ордену). У XVIII столітті члени Товариства створили християнську державу автохтонів гуарані в Парагваї, яка була знищена Іспанією, що прагнула нових земель у Південній Америці. [Лакунтор, 2011].

Першим місіонером в історії ордену єзуїтів був Франциск Ксав'єр, який присвятив більшу частину свого життя місії в Індії і країнах Південно-Східної Азії і Далекého Сходу. Після свого відплиття з Європи в 1541 році він провів решту своє життя в Індії з 1542 року по 1544 рік, на Молуккських островах з 1545 по 1547 рік і в Японії з 1549 рік по 1551 рік.

Окрім святого Франциска місіонерством займались переважна більшість єзуїтів, серед яких можна виділити Матео Річчі, Михайла Боїма, Алессандро Валіньяно, Грегоріо де Сеспедес.

Під час своїх місіонерських подорожей члени товариства вели ретельні записи, які згодом лягали у фундаментальні праці з різних видів наук (географії, біології, медицини, педагогіки), а також релігійні трактати. Члени даного ордену також були поціновувачами мистецтва і всіляко підтримували і реалізовували мистецькі роботи. Єзуїтські храми, куди приходили на богослужінні «прості люди» мали вражати своєю величчю. Велич полягала у майстерному виконанні інтер'єрів, де окрім мотивів релігійного характеру, зустрічаються часто і так звані світські розписи. Серед таких світських можемо відзначити: битви, епізоди з життя королів і військових, панорами міст та інше.

Як приклад можна розглянути колишній костел єзуїтів, тепер Гарнізонний храм УГКЦ, у Львові де є фрески з картографічним матеріалом. Розпис костелу зайняв майже 20 років, починаючи з кінця 1730-х років. І саме оздоба цього періоду і досі прикрашає храм. Мова йде про розписи, які виконувались під керівництвом двох майстрів з Моравії Франциска і Себастьяна Екштайнів. До Львова вони прибули у 1738 році на запрошення львівських єзуїтів. Франциск прибувши до міста вже будучи визнаним майстром з доволі великим списком виконаних робіт на території сучасної Чехії, Польщі та інших країн. Освіта, яку він здобув у Італії (вчитель був Андреа Поццо, автор розписів храму святого Ігнатія в Римі) теж свідчила про високий рівень його вмінь. [Lukešová, 2009] Протягом 1738-40 років тривав перший етап розписів центральної нави. Під керівництвом Франциска було створено п'ять сюжетів. У вівтарній частині: фреска «Святий Павло – апостол народів». Дуже цікавий розпис, реставрацію якого завершили у 2017 році. На ньому, окрім самого апостола майстри зобразили карту світу XVIII ст. разом з алегоріями різних континентів, які розташовані на оригінальних об'ємних хмарах, виконаних в кращих традиціях ілюзорного мистецтва живопису того часу (Рис. 1).

Саме ця фреска цікава нам насамперед. Навкруги земної кулі митці зобразили алегорії та представників різних частин Землі – Азії, Африки, Європи. А також для підсилення візуального ефекту є зображення фауни цих територій. Саме ці

персонажі мали викликати, так званий, «Wow-effect» і показати велич Товариства Ісуса.

Зображення Землі на фресці є історичним зображенням того, що на даний момент було відомо географам та зокрема єзуїтам, а також основні місця їхніх місійних подорожей. Представлено є тільки три частини світу: Європа, Азія та Африка. Деталізація деяких об'єктів вражає. До прикладу на території Азії можна побачити Велику китайську стіну. Усі континенти з чітко визначеними кордонами. Надписи є трьох типів. Перший це назви материків: **EUROPA, ASIA, AFRICA**. Північної, Південної Америка зображені не має, зате вони представлені алегоричними фігурами індіанців обабіч кулі. Австралія не представлена бо якраз ішов процес дослідження.

Наступні підписи являються по суті назвами історичних територій, які не мають чітких кордонів. У Європи це: **PORTUGALIA, GALIJA, HISPANIA, NORVEGIA, GERMANIA, POLONIA, RUSIA, MOSCOVIA, TARTARIA**. Африка і прилеглі території мають надписи де не усюди можна розчитати назву. Із тих, що чітко є читабельними можемо зазначити: **MAROCO, BARBARIA, AEGYPTUS, NUBIA, AETHIOPIA, MADAGASCAR, I S.Pauli, N I. de S.HELENA**. І у Азії цих підписів найбільше: **Nova Zembla, SIBERIA, TARTARIA, GEORGIA, NATOLIA, ARABIA, PERSIA, TAURIA, IAKUTIA, MONGOL, Tera Yedso, LABONIA, PHILIPINA, NOVA BRIT..., LATRONIUM**.

Окрім того є надписи водних об'єктів (**Oceanus Aethiopicus Meridionalis, Mare Tartaricum, MARE BalticoR** та інші), гірських систем (**Tibet minus, Coropa**), і звісно ж міст (**CALICUT, PECING, BARCA**). Річок на карті є досить багато. Практично усі річкові системи трьох материків представлено. Але жодна з них не має підписів. Складається враження, що автори навмисне річки позначали без назв. Це може пояснюватися тільки тим, що не хотілось завантажувати і так багату на підписи карту. Це ж саме і стосується морів та рік. Єдиний виняток може становити Балтійське море. Можливо воно пов'язане із місцевою релігійно-культурою традицією (саме в Балтійському морі було втоплено одного з перших єзуїтів, які прийшли до Львова, а саме Мартина Лятерну).

Усі підписи не є спонтанними виявами фантазії митців чи окремих отців єзуїтів. Ці надписи є логічним ланцюжком у проповідницьких подорожах і являють собою країни, острови, міста у яких проводилась місійна діяльність.

Сучасний стан фрески є відреставрований. Але присутність на карті не розшифрованих надписів, яких є близька десятка, може констатувати потребу подальшого дослідження даного картографічного матеріалу. Опрацювання

старих фотографій, дослідження картографічного матеріалу середини XVIII століття та детальних маршрутів проповідницької місії отців єзуїтів дасть нам можливість прочитати усі надписи унікального картографічного джерела.

Рис. 1. Карта світу у вигляді фрески

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сосса Р.І. Історія картографування території України: Підручник. - Київ: Либідь, 2007. – 336 с.
2. Лакутюр Жан. Єзуїти. Т.1. Завойовники / Ж. Лакутюр ; пер. з фр. І. Дух. - Л. : Свічадо, 2011. - 552 с.
3. Lukešová H. František Řehoř Ignác Eckstein (1689? - 1741). K východiskům jeho freskařské tvorby. [Електронний ресурс] / Helena Lukešová // Závěrečná práce. – 2009.

CARTOGRAPHIC IMAGE AS A MURAL OF THE 18TH CENTURY IN THE GARRISON CHURCH OF THE CITY OF LVIV

Taras Zavadovskyy¹, Ivan Rovevchak²,
Oleh Druzdyev³

1. Department of tourism, Ivan Franko National University of L'viv, Doroshenka str., 41, L'viv, Ukraine, 79000, E-mail: taraszavadovski@gmail.com

2. Department of Economic and Social Geography, Ivan Franko National University of Lviv, vul. Doroshenko, 12, Lviv, Ukraine, 79000

Garrison Temple Dungeon Museum, Ul. Theatrical, 11, Lviv, Ukraine, 79000

The importance of historical cartographic works is substantiated. The missionary activity of the Jesuit monastic order (XVI-XVII centuries) is considered. The cartographic image of the XVIII century is characterized in the form of a fresco in the Garrison Church of the Holy Apostles Peter and Paul (the former Jesuit church) of Lviv. There is a reproduction of a mapping model in the article.

Key words: history of cartography, Jesuit order, fresco map, world map, Francis Xavier, Francis and Sebastian Eckstein.